

Korai vándor, ki elsőnek pergeted a még szűz
 harmatot, gyere, tarts velem, kísérom legyél,
 hadd köszáljunk a bíborszín koraöszben, s nézzük,
 mint repdes hulltában szárnyacsckájával a levél.

A népieskedés vagy régieskedés szándékával tudom magyarázni az érvényes helyesírási szabályok meg nem tartását is az ilyen szavakban: „mesgye” (114. — kétszer is!), „itce” (138). Ha már a nyelvhelyeségnél tartunk, nem hagyhatok említés nélkül néhány nyomdahibát sem, amelyek nélkül, úgy látszik, verseskötetet sem adhatunk ki: „lovácskám” (103.), „szülőházam” („szülőházám” helyett, 113.), „Afirkának” (144.). Jure Kaštelan *Elválás* című, különben is igen kurta verséből meg egyszerűen kimaradt egy sor („Nema rastanka.”) fordítása.

Legalább az utóbbi fogyatékoságok elkerülhetők lettek volna; itt-ott a régi fordításokon sem ártott volna egy kis csiszolgatás. A tucat-versek pedig nyugodtan kimaradhattak volna a kötetből, hogy több legyen benne az átütő erő. Mert féltő, hogy így csak kötelező olvasmány lesz belőle, és nem több. Kár pedig, mert költőnk enélkül is jó fordítója, szorgalmas közvetítője a jugoszláv irodalmaknak, és népszerűsége is páratlan. Ha vizsgálódásom végső kicsengésében mégis egyoldalúnak tűnhet, mert benne több a kifogás, mint a dicséret, annak csak egy oka van: amit jónak éreztem, azt Fehér Ferenchez méltóan természetesen vettem, s csak amit hozzá méltatlannak véltem, azt tűztem tollhegyre. Inkább csak azt fájlalom, hogy az ő és Ács Károly impozáns műfordítói örökének az egy Brasnyó Istvánt kivéve nem látom méltó folytatóit mai irodalmunkban.

TÚRI Gábor

VALLÁSI NÉPRAJZI KIADVÁNYOK

I.

Vallási néprajz I—II. ELTE Folklóre Tanszék, Budapest, 1985

Rendhagyó tanulmánygyűjtemény a *Vallási néprajz* két kötete, melyek az ELTE Folklóre Tanszék kiadásában Dankó Imre és Küllős Imola szerkesztésében készültek. A bevezetőben Voigt Vilmos folklórkutató elmondja, hogy a közetet írások (melyek egy-egy kérdéssel foglalkoznak) évek hosszú sorának munkáját tükrözik, néprajzkutatók, lelkipásztorok, filológusok kutatásainak eredményeiből adnak ízelítőt. Az utóbbi évtizedekben szinte minden magyarországi egyház és felekezet felismerte annak fontosságát, hogy a maga néphagyományait rögzítse,

feldolgozza. Olyan jeles folklórkutatók jóvoltából, mint Bálint Sándor, Gunda Béla, Erdélyi Zsuzsanna, Scheiber Sándor, mind nagyobb hangsúlyt kapott a vallási néprajz kutatása. Többek között ez tette szükségessé, hogy a keletkezett munkákat, tanulmányokat kötetbe foglalva adják az érdeklődők kezébe.

A *Vallási néprajz* első kötete a református néphagyományokról írt tanulmányokat foglalja össze, míg a másodikban helyet kapnak a többi protestáns egyházzól írt dolgozatok, és készül már a harmadik, a „katolikus” kötet is. Voigt Vilmos nyomatékosan hangsúlyozza, hogy egyetlen kiadvány sem „felekezeti” jellegű, ugyanis a közölt vallási néprajzi tanulmányok elválaszthatatlanok a magyar nép művelődéstörténetétől.

A két kötetben a szokások és a hozzájuk kapcsolódó hitvilág, népi életmód kapott központi helyet. Az I. kötet első három tanulmánya elméleti és tudománytörténeti áttekintést ad a református vallási néprajz fogalmáról és mai feladatairól, a református egyház hatásáról a parasztság művelődésére a XIX. században. A kötet második része tanulmányainak témái: Kálvin a népi tudatban, az úrasztala, a konfirmáció néprajza, régi temetési szokások Tyukodon, a tiszazugi reformátusság vallásos szokásai, lakodalmi szokások a Beregben, a húsvéti ünnepkör református népszokásai a Tiszántúlon vagy a református temetők fejfáinak népi ornamentikája, amely utóbbi tanulmányt a kötet függelékében harmincyolc fehér-fekete kép teszi szemléletessé.

A II. kötet tanulmányait dr. Illyés Endre emlékének ajánlják. A gyűjtemény első részében protestáns egyházi forrásokon alapuló dolgozatokat olvashatunk: adalékokat a Harangod-vidék református egyháztörténetéhez, egy elfelejtett tudományos ismertetést 1869-ből a hódmezővásárhelyi nazarénusokról stb. A második részben a vallási néprajz kutatóira emlékeznek, Baksay Sándorra (1832—1915), Harsányi Istvánra (1874—1928, dr. Illyés Endrére (1897—1962) stb. A harmadik rész tanulmányai a hagyományok köréből merítik témáikat: „Hívó Mari” és a bodonyi szombatisták; ünnep és ünneplés a Békés megyei evangélikus gyülekezetekben; verses sírfeliratok a sajóvelezdi református temetőben stb. A tanulmányok nagyobb részét nem folkloristák, képezett szakemberek írták. Az önkéntes gyűjtők a legtöbb esetben gyakorló lelkészek, kik saját gyülekezetükben, az általuk legjobban ismert közösségekben és vidékeken gyűjtöttek, és így alkalmuk volt a legapróbb részletek megfigyelésére és lejegyzésére is. Ha nem is tudományos igénnyel készültek ezek a dolgozatok, gyűjtések, ahogyan az utószóban erre Küllős Imola is utal, mégis nagyon jelentősek, hiszen útmutatóul szolgálnak a szakembereknek, hogy az elkövetkező időszakban milyen irányban érdemes gyűjteni.

A két kötet tanulmányainak ismeretében meggyőződünk a feldolgozott anyag sokféleségéről, melyben bőven található néprajzi, folklorisztikai, történeti és szociológiai jellegű adat. A bemutatott források ugyan-

is nemcsak néprajzi, hanem egyháztörténeti és egyetemes művelődéstörténeti ismereteket is tartalmaznak. A szerkesztő, Küllös Imola szerint azonban a munka egésze alapvetően és elsősorban néprajzi, folklorisztikai vonatkozású, hiszen a különböző adatok a vallási és hitélet „népi” gyakorlatát mutatják be alátámasztva azt a tudományelméleti felismerést, amely szerint a néprajzi kutatások egyik középponti kategóriája a mindennapi élet.

II.

Lammel Annamária—Nagy Ilona: *Parasztbiblia*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985

Lammel Annamária és Nagy Ilona *Parasztbiblia* című könyve nem egy eddig ismeretlen szentírás, hanem a biblia néphagyománybeli tükröződése, továbbélése. A két folklorista ugyanis arra vállalkozott, hogy a parasztság körében, főleg az idősebbektől, összegyűjtse a bibliai történeteket, melyek mint kiderült, a nép ajkán állandóan változnak. Szereplői ugyan megmaradnak, de az eredeti ó- és újszövetségi írások teljesen új töltést kaptak: a paraszti valóság élteti őket. Ezzel magyarázható, hogy a begyűjtött anyag elrendezésekor a paraszti műveltségnek ez ideig teljesen ismeretlen tájait tárták fel a történetek; a világ keletkezését, az emberi tulajdonságok, szokások eredetét, az élet értelmét, az emberi cselekedetek helyességét példázzák e bibliai történetek. Természetesen a paraszti közösség óhaja szerint alakulnak a szövegek, így a bibliai szereplőkből monda- és mesehősök lesznek, a szövegek pedig a népköltészeti alkotásokkal rokoníthatók.

Erdélyi Zsuzsanna, a népi vallásosság jó ismerője, a gyűjtemény bevezetőjében utal a biblia „fantáziát megtermékenyítő erejére” a népi alkotókedvre, mely a szent anyagból emberközpontú világot hozott létre. Igazolják ezt azok a szövegek, melyeknek semmi közük nincs a bibliához, például a dualisztikus teremtéstörténetek, melyekben az Isten és a Sátán — a Jó és a Rossz princípium — sajtáságos módon, közösen alkotják a világot és osztoznak is rajta (*A világ teremtése, Az ördög birodalma, Az Úr a magasban volt*). A Bibliában Ádám fiainak nincs köze Gizella húgukhoz, de az *Adány apánknak vót három fia meg egy lánya* történetben a legkisebb fia feleségül veszi Gizellát. A Káinról szóló egyik történetben viszont a vadászokkal hozza kapcsolatba Káint, akit lelőnek miután megöli Ábelt (*Káint a vadászok lelőtték*). De *Noé és az ördög* története sem egyezik meg a Bibliáéval.

A népnél a vallásnak a pusztá léthez tapadó funkciója alapvető fontosságú. Őseink ugyanis nemhiába bátyázták körül magukat a szentek seregével, az ő segítségük nélkül elképzelhetetlen volt a természet rendjének (az élet fenntartása, gazdálkodás, állattartás, földművelés

stb.) eredményessége. A népi vallásosságban kialakult gondolkodásmódot az a kettősség jellemzi, mely szerint „az egyik szemem a földön, a másik az égen” van. Így húzódott be a vallási tudat misztikus formái közé a köznapi tudatforma, legtöbb esetben célszerűségi, hasznossági tendenciákkal. Ezért van az, hogy Krisztusra szinte nagyobb szükség van itt, a földön, mint az égi világban, ezért jár lent, a földön áruhában Péterrel és segíti a rászorultakat; Szűz Mária is egy a falu asszonyai közül, ki szülésére „szenvedelye estéjére” éppen úgy készül, mint a többi asszony, és aki nemcsak Krisztus mellett állt a Golgotán, hanem minden szegény, szenvedő ember mellett áll ma is, ha segítségét kéri. Ez a profanizáló látásmód a vallásos népköltészet számos műfaján érezhető. A Krisztus-legendákban legtöbbször Péter csak a nevében szent, egyébként földi ember, gyöngye, gyarló, ügyeskedő, akit Krisztus mosolyogva tréfál meg. Az emberközelbe hozó törekvés természetes vágy, hogy közvetlenebb kapcsolatba kerüljenek a vallás kultikus hőseivel. Még olyan banális szövegtől sem retten vissza a mesélő, mint *Az erkölcs nagyon laza*, amelyben az Isten és Szent Péter az égben azon tanakodik, hogyan kellene a földön az emberek erkölcsén javítani. Lemegy Péter, hogy körülnézzen, de megtetszik neki a földön, és nem megy vissza. Isten Szűz Máriát küldi utána. Máriát Péter így fogadja: „Szia Maca! / Itt a földön az erkölcs nagyon laza, / mondd meg az Istennek, / nem megyek haza!”

A gyűjtők a bibliai történeteket az üdvtörténet eseménysorának megfelelően a teremtéstől az utolsó ítéletig állították időrendbe. A világ teremtése, benépesítése is a paraszti magatartás és erkölcs tükröződése. Péter például nem hajlandó állathúst enni, mert az állatok tisztátalanok. Az Úr azonban ezt mondja: „Nem az a véték, amit megesszik az ember, hanem ami a szívtől jön” (*Leeresztett egy lepedőben minden állatot*). A szerénység elnyeri méltó jutalmát (*A fülemüle éneke*), a teremteskor a kis fülemüle volt a madarak között a legelégedettebb, ezért „Isten neki osztotta a legszebb éneklést”, az elégedetlen, hangoskodó állatokat pedig megbüntette (*A kakukk rubája, A nefelejcs és a szamár füle*). Az első emberpár teremtésével kapcsolatos történeteket gyakran a pajzanság szövi át (*Hogy meg legyen különböztetve az asszony az embertől, Elkezdték a gyomrukat meg a hasukat bevarnni, Kicsi ember nagy bottal jár* stb.). Ádám és Éva azonban megszegi a „parancsolatot” és az Úr kiűzi őket a Paradicsomból. Ekkor kezdik benépesíteni a földet, a paraszti erkölcs azonban itt is megmutatkozik: „... összeálltak mint két lú, mer hát még akkoriba pap nem vót” (*Ádány apánkenak vót három fia*). Népmesei motívumokat hordoz magában a *Lót menekülése*; Lót az üldözői elé egy marék mákot dobott és abból olyan sűrű erdő lett, hogy tovább nem tudták üldözni. A *Sámson és Beccabé* történetében pedig a hármas szám a sorsdöntő: Sámson ereje a söprűben, kardban majd a hajában van elrejtve. A *Szűz Mária keresztlánya* a

legterjedelmesebb szövege a gyűjteménynek, valóságos mese, melyben a Szűz Mária a jóságos tündér szerepét tölti be, a oseekmény pedig magában hordozza a mesei szerkezet minden sajátosságát.

Az eredetmagyarázó mondák fontos kérdésekre adott feleleteknek tekinthetők: miért vannak szegények és gazdagok, hogyan szaporodtak el az emberek, miért van betegség, mióta vannak hegyek, hogyan keletkeztek a fehér és fekete felhők, a Tisza eredete stb.

A *Parasztbibliában* szebbnél szebb történeteket olvashatunk a zsoltár-énekklő Dávidról, a bölcs Salamon királyról, a türelmes Jóbról, a prófétákról, Jézus születéséről, majd a Heródes előli menekülésről, Máriáról, az Égi Anyáról, az Úr földi csodatételeiről . . .

Az utószóban a két gyűjtő rövid, szemléletes történeti áttekintését adja a vallásos szövegek, kiadványok megjelenésének, melyek hatással voltak a népi vallásos tudat formálódására. A szövegek mögött határozottan körvonalazható a falu zárt közösségének szigorú értékrendje: a bűnös meglakol, a becsületesség, jólelkűség, igazmondás, engedelmeség pedig isteni akaratra elnyeri jutalmát.

Lammel Annamária és Nagy Ilona *Parasztbiblia* című könyve a nép bibliatudásán és bibliaélményén át a magyar nép gondolkodás- és szemléletmódját, erkölcsi rendjét mutatja be.

SÁRVARI V. Zsuzsa

„HOGY A SZÓ NE HAMISAN CSENGJEN”

Nyelvészet és tömegkommunikáció I—II. Szerkesztette Grétsy László. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1985

A *Membrán könyvek* sorozatban napvilágot látott tanulmánygyűjtemény két tudományterületet fog össze: a nyelvészetet és a tömegkommunikációt.

Előszörre mintha csak annyiból állana ez az interdiszciplinaritás, hogy nyelvészek vizsgálnak tömegkommunikációs anyagot. Vagyis, mintha csak mint *módszer* volna jelen az egyik tudományág, a nyelvészet, és mint a kutatások *tárgya* a másik, a tömegkommunikáció. Ezt a kézenfekvő, de téves feltételezést látszik erősíteni az is, hogy a kötet szerzőinek többsége, s maga a szerkesztő is nyelvész, a vizsgált anyag pedig, amely megfigyeléseikhez alapul szolgált: „rádió- és tévémsorokhoz, illetve sajtóközleményekhez” kötődik.

Csak hogy: a vizsgált anyag *nyelvi* anyag, a szakemberek pedig, akik elemezték és írnak róla, mint tanulmányaikból kitetszik (legyen szó nyelvészről, szociológusról vagy pszichológusról), éppoly otthonosan mo-